

Z PŘEDNÁŠKY O TAK ZVANÉM NOVÉM UMĚNÍ

Systematiky všech disciplín jsou nudné, snad můžeme přejít i jména autorů i výčet děl a zmítni se jen o duchu moderního umění. Dovolte mi předpokládati, že většina přítomných dam a pánů považuje moderní umění za bláznivinu, snadnost a schválnosti, které byly vymyšleny, jen aby pohoršovaly čtenáře a bohorovné kritiky. Dovolte mně býti trochu polemic-kým. Každé dílo je třeba prosazovati či aspoň hájiti a státi za ním, tím spíše, jde-li o věci vášnivého zaujetí, o věci tvaru, který v umění má důležitost jazyka. Zajisté není námitek, dožaduje-li se někdo ze starých pánů, starých lety nebo duchem, literatury mravoličné, literatury vzdělávací, literatury komunistické nebo naopak okresní. To vše se nedotýká podstaty umění, dotud můžeme mluvit jenom o fabuli, jež bývá užitečná či škodlivá, vhodná či volena nesprávně, ale naprosto nerozhoduje o uměleckých hodnotách díla, neboť vlastní básnická práce je práce o tvaru. Tedy skladba a řeč či ještě výrazněji: slovo.

Ve shodě s několika autory považuji za umění onu básnivou mohutnost, jež oživuje, onu těžko postižitelnou slovesnou magii, která povznáší a způsobuje prudké hnutí myslí, připomínajíc pláč a štěstí. Považuji za krásu ono pozdvižení ducha, ono vichření fantazie, jež uchvátí a vznese. Vyskytnou-li se fantastické síly umění v občanském životě, zajisté mohou býti spojovány s příhanou, zdají se obludné a neúměrné ku porovnání s rozšafností reportérovou. Ale při vši překvapivosti přece nejsou tvarově scestné. Naopak, tito živlové, již se zdají tak rozpoutáni, tito draci jsou dokonale říditelní a jejich uzdění je pevné. V dílech básníků energie, již se užívá, neprolomí nikdy slovesný tvar a nevyjadřuje se mimo něj.

Snad mi namítnete, že o podobné kráse mluvili již roman-

tkové. Chtěl bych odpovědět, že se v témž smyslu vyjadřovali všichni básníci. Ale rozeznávejme ony autory, kteří o vytržení myslí mluví, od těch, kteří je způsobují. Toť rozdíl: mluvíti o pokoře a probuditi ji. Maldoror posuzován z hlediska zaostalé a neodborné kritiky je kniha nemravná a prý i sprostá, ale čtete-li ji tak, jak náleží, shledáte bohatství krás a očistný proud, jenž ji povyšuje nad všechno blekotání takzvané poezie utilitaristické. Křivda, která byla spáchána jejím zabením, bude pravděpodobně vyložena jako ostuda naší současné společnosti.

Řekl jsem, že jádro sporu, který se vleče mezi vládnoucím vkusem a malou obcí vyznavačů nového umění, je tvar. Jsme již syti popisné dovednosti, jež snuje svůj lineální příběh s logikou a dušeznalstvím soudního vykonavatele. Jsme syti lásek, jimž napomáhá popis hutného jara, jsme syti smutku, který se rozplácí zároveň s chmurnými nebesy. Neceníme si schopnosti strojit postavu lidové básnivosti v literátský kostým a bez krvavé odbojnosti, s níž slavný spisovatel již není, je shledáván nudným. Při skladbě tohoto druhu čtenář asociuje krásu spíše z pověsti, kterou stvořila tradice, než z četby, a tak jeho činnost je namnoze básničtější než činnost autora. Nás všechny okouzluje již pouhá jména hrdinů a ten, kdo o nich vypravuje, byť byl to i břídil, ze čtyř pětín již vyhrál svoji věc. Nevím, kde vzniklo tvrzení, že věci krve a věci umění si odpovídají. Snad okruje blízkost ducha. Blízkost ducha, jehož svoboda je neohraničitelná, ducha, který nehledí prospěchu a proti všem směřuje ke své kráse, právům a pravdě. Vypravujíce o hrdinných činech, jež zkrásnily epickou lidovou mluvou, zajisté nejsme ještě básníky hrdinskými. Víme příliš dobře, jak je snadno býti odvážným, jsme-li obráceni do minulosti, a tak nezbývá, než aby všechny vlastnosti básníkovy jevily se v jeho slovesnosti. Zde mají býti demonstrovány: jeho tradičnost, jeho novatérství, obraznost, odvaha, jeho národnost a vše ostatní. Každá scéna Shakespeara Caesara dává svědectví nikoliv o římském vojevůdci, ale o Anglii a o jejím největším básníku.

Zdá se mi, že národnostní znaky lze shrnouti jen při nejobornějším tvárném úsilí a vskutku ve všech disciplínách rozumí se této věci jako práci svého druhu, zdokonalované zkušenostmi širokého celku a jeho tradice. V literatuře však

jezdí nacionalismus na kaširovaných husitských vozech a je charakterizován agresivností. Autor Nocí Chiméry byl velkým českým básníkem, ale myslím, že jím není od dob svého tematického nacionalismu.

Snad by mohl někdo namítnouti, že lze jakžtakž obhájit ryzí poetickou funkci básně, pokud jde o próze veršem, ale že s těmito předpoklady nevystačíme v próze a především v románě. Mluvme tedy o románu. Známe všichni jeho definici a nemůžeme popřít při útvaru vysloveně epickém jeho funkci vypravovatelskou. Román tedy pracuje s fakty, avšak dle básnického záměru upravuje jejich sled, a tak aniž bychom přihlédli k slovu, rozeznáváme již prvek skladebný a tvárný. Nadto však víme, že citová a poetická atmosféra nějakého činu či skutečnosti je její vlastní pravdou, víme, že skutek zlidšťuje teprve tehdy, když jsme ji poznali. Vzpomeňte si na veliký román *Vojna a mír*. Dějinný a dějový úsek, o němž kniha vypravuje, byl by jako ze spěže, kdyby autor vás nerozechvěl básní o bláhovém srdci, o pošetilem toužení, o Karatajevově prostotě bez příhod, o umírání, o tvořivosti a znovu o věcech, o kterých se nemluví v historiích, o věcech, jež jsou nejlidštější věčně se opakující, o poezii, jež lpí na všedních látkách jako barva na praporu.

Literární historie a kritika, pokud není uměním, potřebuje mnoho času, aby ducha básníků, projevujícího se často svévolně a s náhlostí, vpravila do formule.

Román, elementární, básnický tvar, jehož myšlenkovou náplní je tvárná skladebnost a je-li to dovoleno říci, slovesný duch, ale kritika čte dosud jen fabuli.

Stanovisko autorovo není či lépe nemá být posuzováno, je-li levé či pravé, dosti na tom, je-li tak vysoké, aby básník se svého místa přehlédl současné dění. Svět je pln faktů objektivně poetických i krvavých a básník nezatajuje svého souhlasu ani svého protestu. Vždy uslyšíte jeho ano či ne, vždy se shledáte s fabulací, neboť poetický okeán přecházejí tematická vlnění a bouře myšlenek. To co zmizelo, je jen komentář a ciceron, který za pomoci protokolů zpraví čtenáře o všech těžkostech románového hrdiny.

Byl bych nesnášenlivý, kdybych usiloval o to, aby několik literárních ouřadů pochopilo, že smyslem literatury je slovesná tvorba, a stejně bych se nesetkal s porozuměním, kdy-

bych se obrátil s tímto tvrzením na soudruhy v avantgardní politické straně. Každý z nás má jakousi odpověď na stávající spleťtost řádů hospodářských a politických, jedna z nejjasnějších je dle mého soudu historický materialismus, avšak tato skutečnost nic nezmění na literárních sporech. Znovu musím tvrdit, že literatura je svébytná disciplína, nezávislá na vlivech filosofických, náboženských a jiných. Tvoří jen z elementárních sil života, zkušeností, imaginace a odborného vzdělání. Přízvuk, barva a orientace těchto slovesných tvarů je přirozeně odvislá od prostředních a je, chcete-li, tendenční, neboť v tomto smyslu je tendenční každé tvrzení.

Ve spojitosti s věcmi, o nichž jsem se zmínil, chtěl bych konečně uvést, že mnoho básníků tvoří svá díla v jakési shodě s latentní energií současné společnosti. Tyto mohutnosti jsou v korespondenci a navzájem se uvolňují. Tak vzniká dílo veliké pohody a velikého účinu. Podobnou odezvou a výsledkem tak dokonalým je doložena naprostá časovost knihy. O dílech takto vzniklých nebývá pochybností. Daleko hůře daří se básníkům, již v posledních letech tak případně jsou označováni za prokleté. Básníci soumraku a noci, krvaví básníci a jejich zběsilá múza zajisté nezískají obecné přízně pro svoje smrtonosné umění. Kdosi řekl o těchto démonech literatury, že tvoří ze zřídla básnivé prasly, která přivedla na svět Minotaura, Sfinx a gotickou katedrálu. Nechci obhajovat či mluvit proti morálce knih a právě tak nemohu rozlišovat umělecké zdraví a nezdraví, jasný intelekt a šílenství. Umění není duševní hygiena. Epileptiformní stav či jasný intelekt je pouhý nástroj tvůrčí schopnosti. Jen k té smí býti přihlíženo, jen ta smí býti hodnocena.

Snad prokletí básníci netvoří nejdůležitější oddíl literatury, ale zajisté jsou velmi krásní a zároveň strašní. Mládež, která má nejméně práva znáti se k nim, bývá do nich zblázněna, neboť nevinnost okouzluje jizvy a hříchy.

Ze zmínky o prokletých básnících tedy neplyne, že umění je vyhledavač chyb, vad a scestností. Nikoliv. Ale tyto věci se přiházejí a jsou o to palčivější, oč je život umění více intenzivní. Nechci tím říci nic více, než že proud básnivosti padá vlastní vahou k svému moři a že mu nic není po mlýnech při jeho vodách. To je věc kulturní ekonomie, abychom drtili jeho silou obilná zrna a s jeho pomocí jedli chléb. Hospodařme

s věcmi umění po učitelsku, ale posuzujeme uměleckou kritikou, to jest, rozlišujeme především mezi básní a literárně kupeckou výrobou, mezi básní a žurnalismem.

Nyní, když jsme si poněkud vymezili poslání umění, když jsme zavrhlí jakoukoliv tendenci a služebnost vzdělávací či morální, můžeme přistoupiti k jeho bližšímu určení. Především není umění bez poezie. Tyto dva pojmy jsou nerozlučitelny, má-li vzniknouti dílo. V pojetí, jež jsme si nastíjnili, není moderní umění spojeno s žádnou životní funkcí a není hodnotou ve smyslu merkantilním, počtářským či pedagogickým. S největší náročností je tím, čím jest, totiž uměním bez dalších pretenzí. Sleduje jediný cíl, to jest krásu, vzrušení emotivity, dosažení nové estetické zkušenosti či lépe zákonitosti. Na některém místě těchto poznámek nebylo snad dosti výrazně řečeno, že umění vždy si vytváří řád, jenž mimo určitá díla nemá přirozeně místa. To znamená nový spor s kritikou. Vítězslav Nezval kdesi řekl, že trvá úmluva a shoda mezi vykladači uměleckých teorií a druhořadými autory. Myslím, že věc vystihl, neboť vykladači teorií vrhnou se vždy na opuštěný zákop, z něhož před časem některý básnický novatér střílel přes jejich hlavy; nicméně, když kritikové zákop změřili, když pochopili stavební a taktický princip tohoto doupěte ducha, když stanovili polohu tak dlouho tajemnou, druhořadí autoři nic nedbajíce na to, že tento tvar není jejich, že jsou vetřelci a že věc již neplatí, naplnili kadlub svými příhodami. Na podobném druhořadém spisovatelství demonstrují takzvaní kritikové svoji odbornost. Vskutku, věc podivuhodně souhlasí, neboť nacházejí cizí pravdu v dílech epigonů a dokládají těmito odvozeninami svůj bystrozrak. Nepoznali Máchu, nepoznali Hlaváčka, nepoznali Wolkeru, leč pozdě, avšak nyní si přejí, aby současní básníci pracovali způsobem, s nímž oni, profesores, se obeznámili. Nevím, zač může býti české básnictví vděčno svým kritikům, nedovedl bych jmenovati nic mimo dílo autora Bojů o zítřek.

Snad na konci těchto poznámek namítnete, že jejich stanovisko je exkluzivní a že se nesrovnává s demokracií, s takzvanou pokrokovostí, ani se zájmy třídy, pro kterou se jinak vyslovuji a jíž straním. Nemohu než to doznat. Avšak přihlédněte k ostatním disciplínám. Stará se některá z nich o ty věci?

Stará se o ně matematika či přírodní vědy či filologie? Tím ovšem není řečeno, že tyto vědy jsou neužitečné, naopak přinášejí tisícerý zisk a jejich zpopularizované výsledky slouží v denním životě. Tovární výroba žije z práce technik, praktická medicína z výzkumu laboratoří a studia, jež je vzdáleno léčení atd. Umění rozhojňuje naše životní formy, fantazii, asociaci, určuje vidění a citovost. Propůjčuje tomu všemu tvar a z tvárných životních kladů určitého časového úseku organizuje sloh. Zdá se mi, že užitečnost umění je nezměrná právě proto, že se dotýká nejzákladnějších věcí člověka. Absolutní pojmy nelze dost dobře měřiti měrou pokrokovosti, a tak navzdory filistrům všech barev bude žítí umění jakékoliv barvy. Nechť dojdeme jakékoliv odsudlivého poznání třeba o katolictví, jeho básnictví přetrvá tento odsudek. Chtěl bych dodat, že vývojová křivka umění (pokud lze užití slova vývojová) v Řecku, v gotice či v době moderní se vzklenula do geniální výše, jež má stejného jmenovatele krásy. Jenom školo-meti si žádají pokroku tam, kde jde o intenzitu, nikoliv o směr.

Demokracii rozumím v literatuře jako péči o průměr čtenářstva. Tu má plniti svoji povinnost škola, knihovny a osvětová činnost. Umění nemá z těchto věcí nic než ve svůj čas zvětšený konzum. Žádáme-li od kritiků, aby rozuměli současné literatuře, chceme jen, aby dělali dobře svoje řemeslo. Od společnosti, která má jiné úkoly, toho žádati nemůžeme. Tím méně, když jsme připustili, že jsou některá umění těžce nesrozumitelná a ne vždy shodná s veřejnou morálkou. Společnost má tedy právo, aby botanizovala v dílech básníků a propagovala a popularizovala to, co uznává za prospěšné. Toť otázka moci. Je nablíženi, že se zájmy literatury a zájmy veřejnosti někdy rozcházejí.

Nakonec co nejstručněji se zmíním o výtce, týkající se nedostatku třídnosti. Dělníka charakterizuje společenská lokalizace, jeho světový názor a způsob práce, nikoliv to, o čem pracuje, nikoliv pracovní téma. Dělníci ze zbrojovky a dělníci stavějící rodinný domek se nerozlišují. Nuže, takzvaná poezie proletářská je právě jen tematická. Byl to omyl, byla to svým způsobem obdoba literatury probuzenecké a podobala se jí i sentimentalitou. Nestaneme se dělníckými, mluvíce se zaujetím o dělnících. Teprve tehdy, když tvoříme ze stejného svě-

tového názoru a z oblasti novatérství, jež se projevuje gravitací k nové koncepci, teprve tehdy, když velkolepá modernost vejde v pracovní způsob literatury, budou obě složky navzájem právy. Nelze se přece domnívati, že stačí, aby byla vytvořena nová literatura, smění-li se heslo a tendence. Tato snaha zachrániti se na křiku doby připomíná mi nerozpačitost kteréhosi žurnalisty, jenž chtěl na koně jezdecké sochy císařovy vsaditi Jiříka z Poděbrad.

Souhrn poznámek je asi tento. Současné umění směřuje k ryzosti poezie. Vzdaluje se stále více sféry racionality a ideologie, obracejíc se k intuici a představivosti. V důsledku této funkce proměňuje se i forma, osvobozená slova vytvářejí jednotný tok řeči, či lépe poezie a nutí svoji prozódii k obdobám řešení hudebního i výtvarného. Tím právě se projevuje poznaná jednota umění. Opakuji, ideje v tomto umění mají význam především tektonický a jsou vytvářeny jen v oblasti slova. Moderní literatura je tedy v nejstarším a původním smyslu umění slovesné. Tím je kruh uzavřen. Užívajíc s takovou hrdostí termínu: moderní umění, jsme si zajisté vědomi souvislosti času a prací. Již proto, že mluvíme bez výhrady pro odbornost, víme, co znamená tradice a nad ostatní si jí vážíme. České básnictví gotické nemá horlivějších obdivovatelů. Moderní literatura má povinnost učit se ryzosti jazyka a formy u starých autorů a pokud vím, skutečně tak činí. Není třeba býti domýšlivým na originalitu, to není tajemství urvané nebi, to je bezprostřední sdělení. Toť slovo, jehož původní smysl byl zasut, toť řešení, k němuž se dospělo obdobou jiných způsobů práce v ostatních disciplínách, je to odpověď na otázku, kterou si nevybíráme a již současnost kategoricky klade ve všech oborech činnosti.

Bylo by bláhové zaznamenávati, co bylo vykonáno v české moderní literatuře. Je toho málo, snad nic, snad jediný Nezval obstojí před soudem umělecké kritiky. Ale nejde o úspěch, nejde o dílo, bude podle dobrého práva souzeno co nejpřísněji, jde o zaujetí, jde o oddanost a věrnost, jde o znaky práce, jež charakterizují mládí, jde o tvrdošjnost, jež se nevyplácí, a přece je drahá. Nelichotím si, že bych mohl zjednatí těmto vlastnostem čest, a tak nezbývá než žádati, aby snaha avantgardních autorů byla posuzována vážně či raději klidněji. Snad se tato literatura obejde ještě několik let bez čtenářů,

ale trvale bez nich by živořila. A naopak vy, poznávající nové umění, budete znovu účastni zápasům hlubokých změn tohoto období, které navzdory ubohým pracovním výsledkům přece je veliké.